

Sözel Etkileşimlerde Cinsiyet ile Söz Kesme ve Çakışma Arasındaki İlişki

Göklem Tekdemir Yurtdaş*, Mercan Atakan**, Ayça Tezerişir***
İstanbul Üniversitesi

The Relationship Between Gender, Interruptions and Overlaps in Verbal Interactions

Özet

Bu çalışmada, karşılıklı konuşmalarda çakışma ve söz kesme olgularına odaklanılmış ve sözel etkileşimde yer alan tarafların cinsiyetlerinin konuşma içinde üstlenilen rolü nasıl biçimlendirdiğine bakılmıştır. Çakışma ve söz kesmeler, hemcins (15 kadın-kadın ve 15 erkek-erkek) ve karşıt cins (15 kadın-erkek) katılımcıların gerçekleştirdiği toplam 45 konuşma içinde konuşma analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda, kadın-kadın grubunda söz kesmelerin, çakışmalardan daha fazla olduğu, erkek-erkek grubunda ise çakışmaların, söz kesme eylemlerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Kadın-erkek grubunda ise kadınların çakışma oranı daha fazla iken, söz kesme oranının ise erkeklerde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bulgular, cinsiyet rol içeriklerinin değişimi bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Söz Kesme, Çakışma, Konuşma Analizi

Abstract

In this study, we investigated how gender of participants shape the role they adopt in conversations by focusing on overlaps and interruptions. These verbal actions were analysed in a total of 45 conversations consisting same-gender (15 female-female and 15 male-male) and mixed-gender dyads. Results revealed that interruptions were more frequent than overlaps in female dyads while overlaps were more frequent than interruptions in male dyads. In mixed-gender conversations, overlaps were demonstrated more frequently by females while interruptions were demonstrated more frequently by males. The results were discussed in terms of changes of gender roles.

Key Words: Gender, Interruptions, Overlaps, Conversation Analysis

Giriş

Konuşma eylemi, insanların sosyalleşme sürecinde çok önemli bir rol oynar. Birey, içine doğduğu toplumun bir parçası olabilmek için başkalarıyla ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişkinin temellerinden biri dili sözel etkileşim-

lerde nasıl kullanacağını öğrenmek yani konuşmaktır. Konuşmak yalnızca bireysel fikirlerin iletilmesi anlamına gelmez. Bireyler konuşurken, kullandıkları dil kullanım biçimlerinin yani söylemlerin içerdiği normları, bilgi türlerini ve rol tanımlarını da öğrenir

*Yardımcı Doçent, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

**Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

***Mezun, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ve bunları, kullanırken yeni baştan üretirler. Konuşma eyleminde ortaya konan rol tanımlarından biri toplumsal cinsiyettir. Bu çalışmanın amacı, farklı toplumsal cinsiyet tanımlarına sahip konuşmacıların, bu tanımlarla ilişkili olarak konuşma içindeki eylemlerini değiştirip değiştirmediklerini tespit etmektir.

Cinsiyet (sex), kadın ya da erkek olmaya ilişkin biyolojik bir tanımlamadır (Winstead ve Derlega, 1993). Cinsiyet, doğuştan belirlenmiş olmasına rağmen, toplumsal olarak yorumlandığında birçok psikolojik ve sosyal özellikleri, davranış örüntülerini ve normatif beklentileri kapsayan bir rol çerçevesine yani toplumsal cinsiyete (gender) dönüşür (Matlin, 1996 aktaran Cürun, 2001). Bir kültürdeki toplumsal cinsiyet kategorilerinin günlük etkileşimlerde nasıl bir rol oynadığını incelemenin yollarından biri, bu kategorilerde yer alan bireylerin gündelik hayattaki konuşmalarına bakmaktır.

Konuşmalarda Belirlenen Cinsiyet Farklılıkları

Toplumsal yaşamda bireyler birden fazla kimliğe sahiptir. Bu kimliklerin hangisinin kişinin kendisini tanımlamada kullanılacağı, kiminle etkileşime girildiğine ve hangi ortamda bu etkileşimin gerçekleştiğine bağlıdır. Çünkü kimlik, içinde yaşanılan dil temelinde gerçekleştirilen bir "...yaratım ve müzakere" sürecidir (Özdemir, 2010:19).

Toplumsal cinsiyet kimliği, "...ki-

şinin kendini kişilik ve davranış olarak belli bir cinsiyette hissetmesi ve ona göre davranmasıdır" (Dökmen, 2010:27). Bireyler tarafından kabul edilen cinsiyet kategorileri, toplumun bu kategorilere uygun rol tanımlarını da kapsar. Bu rol tanımları farklı bağlamlarda farklı biçimde eyleme dökülür.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlık ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilidir (Dökmen, 2010:31). Günlük etkileşimleri ele alan birçok araştırma, kadın ve erkeklerin konuşma tarzlarının ve karşılıklı konuşma içinde öncelikli hedeflerin farklılaştığını göstermiştir (Lakoff, 1973; Zimmerman ve West, 1975; Hannah ve Murachver, 1999; Hawkins ve Power, 1999; Krakowsky, McBey ve Miller, 2004).

Kadınlar, konuşma tarzlarını karşılarındaki kişinin konuşmaya katılımını destekleyecek ve konuşmanın uyumlu bir biçimde sürdürülmesini sağlayacak dilsel araçlar (onaylatıcı sorular sorma, gibi) kullanırken; erkekler, konuşmanın akışını kontrol etmelerini ve kendi statülerini sergileyebilmelerini sağlayacak dilsel araçlar (kendini övme ve daha çok konuşma, gibi) kullanmaktadır (Fishman, 1977; Coates, 1989; Cameron, McAlinden ve O'Leary, 1989; Tannen, 1990; Holmes, 1995 aktaran Hannah ve Murachver, 1999).

Hem kadınların hem de erkeklerin karşı cinsten biriyle konuştuklarında konuşma tarzlarını ve konuşmada

kullandıkları ifade biçimlerini değiştirdikleri tespit edilmiştir (Hannah ve Murachver, 1999; Hawkins ve Power, 1999; Karakowsky, McBey ve Miller, 2004). Örneğin kadınlar, erkeklerle konuştuklarında daha az konuşmaktadır (James ve Drakich, 1993 aktaran Hannah ve Murachver, 1999).

Konuşmaların Toplumsal Organizasyonu

Konuşmalarda, katılımcıların etkileşimi düzenlemelerini ve bu etkileşimi karşılardaki kişilere bağlı olarak ayarlamalarını sağlayan bir sıra-alış organizasyonu vardır. Sıra-alış organizasyonu, konuşmaya dayalı bir etkileşim ortamında kurulan sosyal ilişkinin temel organizasyonudur (Sacks, Schegloff ve Jefferson, 1974). Toplum içindeki sosyal ilişkilerin sözel olarak nasıl sürdürülmesi gerektiğini belirleyen sıra-alış düzeni, toplumsallaşma sürecinde edinilir (Erneling, 1995).

Bu organizasyon, konuşma içinde katılımcıların karşılıklı olarak belirledikleri rollerin, konuşmaya katılım hakkını nasıl kullandıkları üzerinden incelenebilmesini sağlar (Ten Have, 1999). Sacks, Schegloff ve Jefferson'un (1974) ileri sürdüğü sıra-alış modelinde temel kurallar, katılımcıların o anki bağlam içinde anlamsız sessizliklere sebep olmamaları ve diğerinin lafını bitirmesini engellemeden konuşmalarıdır. Dolayısıyla, başkasının sözünü kesme (interruption), aynı anda konuşmaya başlama (overlap) ve

kendi sırasında fazla konuşma (verbo-sity) gibi normatif çerçeveyi ihlal eden eylemler, bireyin konuşma içindeki katılım hakkını elinde tutması ve diğerlerinin katılımını da bu sayede belirlemesi gibi bireysel çıkarlara hizmet edebilir.

Sözü kesme, bir başkası konuşurken sözünü tamamlamasını engellemek üzere yapılan eylemler, olarak tanımlanmıştır (Schegloff, 2002). Söz kesme eylemi, sözü kesilen kişinin susmasıyla sonuçlandığında başarılı olur. Başarılı söz kesmeler (successful interruptions), bu eylemde bulunan kişinin konuşmayı kontrol altına alması ve dolayısıyla bir iktidar sergilemesi anlamında başarılıdır (Huls, 2000). Yapılan araştırmalarda söz kesme, kişiler arası ilişkilerde iktidarın uygulanmasında ve baskınlığın kurulmasında hem bir gösterge hem de bir araç olarak değerlendirilmiştir (Smith-Loven ve Brody, 1989; Huls, 2000; Beaumont, Vasconcelos ve Ruggeri, 2001). Karakowsky ve arkadaşları (2004), bir güç göstergesi olan söz kesme girişimlerinin, erkek cinsiyet rolüyle uyumlu olduğunu ileri sürmüştür.

Çakışma olarak adlandırabileceğimiz aynı anda konuşmaya başlama ise sıra-alış organizasyonunda sırayı almak için oluşan fırsatı, diğer kişinin bu fırsat öncesinde sözcesini olası tamamlanma formunda üretmiş kişi ile aynı anda kullanmak için girişimde bulunmasıdır (Huls, 2000). Çakışmalar, sıra alış paylaşımının ihlal edilme-

sinden çok, bu paylaşım sisteminin beraberinde getirdiği hatalar biçiminde değerlendirilmelidir (Zimmerman ve West, 1975). Dolayısıyla söz kesme, bir başkasının konuşma hakkını dikkate almamanın göstergesiyeğin çakışma, kişilerin sıra alışı sisteminin kuralları dahilinde etkin katılım çabalarının göstergesidir.

Zimmerman ve West (1975), sessizliğin kullanımının yanı sıra söz kesme ve çakışmaları inceledikleri çalışmalarında, eşit sayıda kadın-kadın, erkek-erkek ve kadın-erkek katılımcının, kafelerde, ilaç depolarında ve üniversite topluluklarının bulunduğu alanlarda gerçekleştirdiği konuşmaların ses kayıtlarını analiz etmişlerdir. Hemcinsler arasındaki konuşmalar, söz kesme ve çakışma oranları açısından incelendiğinde belirgin bir fark görülmemiştir. Bu eylemlerin katılımcılar arasındaki dağılımı neredeyse eşittir. Ancak kadın-erkek konuşmalarına bakıldığında, söz kesme eylemlerinin çoğunun, çakışma eylemlerinin ise tamamının erkek katılımcılar tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, Zimmerman ve West'in yaptığı çalışma temel alınarak karşılıklı konuşmalarda çakışma ve söz kesme olgularına odaklanılacak ve sözel etkileşimde yer alan tarafların cinsiyetlerinin konuşma içinde üstlenilen rolü nasıl biçimlendirdiği araştırılacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada, üç farklı konuşmacı çiftinin (kadın-kadın, erkek-erkek ve kadın-erkek) günlük konuşmaları kaydedilmiştir. Söz kesme ve çakışmalar tespit edilip konuşma analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Söz kesme girişimi, konuşma hakkı bir konuşmacıya aitken ve bu konuşmacı konuşmaya devam ederken bir başkasının sıra-alma girişiminde bulunması olarak tanımlanmıştır. Sacks ve arkadaşlarının (1974), sıra-alış modeline göre bir sonraki kişinin sıra-almak üzere girişimde bulunabilmesi için o anki konuşmacının sıra alışının intonasyonel, eylemsel ve gramatik açıdan olmak üzere, üç kriter bağlamında tamamlanması gerekir. Bu çalışmada, incelenen söz kesme eylemleri, sıra alışı tamamlanması gerçekleşmediği durumlarda yapılan eylemlerdir. Çakışma ise, önceki konuşmacının sözcüğü bu kriterler bağlamında tamamlandığı halde, her iki konuşmacının da bir sonraki sırayı almak için aynı anda söze başlamaları olarak tanımlanmıştır.

Örneklem

Bu çalışmada, kayıt uzunlukları yaklaşık 4 ile 11 dakika arasında değişen, 15 kadın- kadın, 15 erkek- erkek ve 15 kadın-erkek grubuna ait toplam 45 konuşma kaydı incelenmiştir.

Konuşma kayıtlarında konuşmacı sayısı 2-3 kişidir ancak üçüncü kişilerin sıra-alışları analize dahil edil-

memiştir. Aynı cinsiyet grubundaki katılımcıların çoğunluğu arkadaşştır. Kadın-erkek grubu ise bir yıldan fazla süredir romantik ilişki yaşayan katılımcılardan oluşmaktadır.

Kayıtları Toplama Araçları:

Konuşma kayıtları, araştırmacının ve öğrencilerin dijital ses kayıt cihazları kullanılarak toplanmıştır.

İşlem

Makalenin ilk yazarının verdiği dersleri alan öğrenciler, ödev olarak kendi kayıt cihazlarıyla konuşma kayıtları yapmışlar ve bu kayıtların yazı dökümlerini araştırmacıya teslim etmişlerdir.

Katılımcıların bir kısmından kayıt öncesinde yazılı izin alınırken bir kısmından ise kayıt sonrasında yazılı izin alınmıştır. Konuşmacıların ve yazı dökümü içindeki kişilerin isimleri değiştirilmiştir. Konuşma kayıtları, öğrenciler tarafından birebir yazıya dökülmüş ve dilbilgisel ya da telaffuz-

da yapılan hatalar olduğu gibi yazıya geçirilmiştir. Analiz aşamasında söz kesme ve çakışma olguları, Jefferson (1985) tarafından oluşturulan kodlama kriterlerine göre kodlanmıştır (Ek 1).

Bu kriterlere göre kodlanan konuşma metinleri, araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş ve analiz süreci, konuşmaların yazılı metinleri ile aynı anda ses kayıtları da dinlenerek gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yapılan analizlerde, bütün ikili grup konuşmalarında hem çakışma hem de söz kesme eylemlerinin yapıldığı tespit edilmiştir (bakınız Tablo 1). Gruplar arasında, yapılan çakışma sayısı bakımından anlamlı bir fark yoktur [$F(2,44) = 1,03, p > .05$]. Söz kesme sayıları karşılaştırıldığında ise, ikili grupların söz kesme sayısı bakımından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir [$F(2,44) = 3.89, p < .05$].

Tablo 1. Çakışma ve söz kesme girişimlerinin, kadın-kadın, erkek-erkek ve kadın erkek etkileşimlerine göre dağılımı

	Kadın-Kadın		Erkek-Erkek		Kadın-Erkek	
	M	SS	M	SS	M	SS
F(2,44)						
Çakışma	4.4	2.4	4.9	2.1	3.73	2.4
1,03	.366					
Söz Kesme	5.7	3.2	4.33	2.4	7.53	3.6
3,89	.028*					

* $p < .05$

Bu farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu tespit edilmek için yapılan post hoc analiz (Tukey's B) sonuçlarına göre, gruplar arasındaki fark kadın-erkek grubunun, erkek-erkek grubundan anlamlı derecede daha fazla söz kesmesinden kaynaklanmaktadır. Kadın-erkek grubu ile kadın-kadın grubu arasında ve kadın-kadın grubu ile erkek-erkek grubu arasında söz kesme sayısı bakımından anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Söz Kesme ve Çakışmaların Etkileşimsel Hedefleri

Kadınların söz kesme eylemlerinin içeriğine bakıldığında, bu eylemlerin çoğunlukla daha önceki sıra alışı bahsedilen konuyu sürdürmek için yapıldığı görülmüştür. Kadın-kadın konuşmalarında söz kesmeler, en yüksek oranda önceki sıra alışı sürdürme-sıra alışı hakkını ele geçirme amacıyla yapılmaktadır. Aşağıda bu olguyla ilgili bir alıntı örneği sunulmuştur.

1. Alıntı: YB

1. (0.3)
2. K2: *Ya ama şimdi merserizesiz maldan altmışa iki gibi net bi görünü almazlar*
3. (0.8)
4. K2: *ölçü yanlış dedi ama yanlış diil (.) ↑ dediğim gibi; sadece, [bej renginde vardı*
5. K1: *[↑ ya almazlar diyosun*
6. *ama adamların başka bi yerde diktirdikleri (.) ya hiç bişey yok şimdi ...*

Söz kesme girişimleri, bir konuşma içinde halihazırda konuşan bir başkasını susturup kişinin kendisinin konuşmaya başlaması için yaptığı bir sözel eylemdir. Yukarıdaki alıntı, hemcinsler (kadın-kadın) arası yapılan bir konuşmadan alınmış bir söz kesme girişimidir. 10. satırda K2 konuşmasına devam ederken, K2'nin, sıra alışı gramatik, intonasyonel ve eylemsel olarak tamamladığını gösteren hiçbir belirti olmamasına rağmen K1 itiraz etmek için sözünü kesmeye çalışmaktadır. K2'nin "...yanlış diil dediğim gibi" sözcüğü gramatik olarak tamamlanmış bir ifade olsa da "sadece" kelimesinin eklenmesi K2'nin sözcüğüne devam edeceğinin göstergesidir. Aynı zamanda "," işaretiyle bu kelimenin seslendirilmesinin, sözcüğün bitmediğine işaret edecek biçimde, ses tonu belli bir yükseklikte tutularak yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla K1'in sıralamak üzere sözcüğüne başlaması için uygun olan bir sıra geçiş alanı yoktur.

Kadınlar söz kesme eylemlerinde, karşılarındaki kişi o an etkileşimin bağlamına ilişkin kendi laflarına başlamış ve sıra alma hakkını sözcüğüne doğru zamanda başlayarak ele geçirmişken, daha fazla şey söylemek için sıra alışı kurallarını ihlal etmişlerdir. Dolayısıyla bu gruba ait verilerde, sıra alışı paylaşımı konusunda çakışma biçimindeki eylemlerden çok sıra-alma konusunda hak ihlalleri yapılmıştır. Konuşma hakkının kimde olduğu ve konuşan kişinin neden bahsettiği etki-

leşimsel olarak dikkate alınmamıştır. Konuşma akışında neden bahsedileceğine ilişkin konu kontrolünü elinde tutmak, iktidar paylaşımının kadınlar arasındaki göstergelerinden biri olmuştur.

Erkekler arasındaki konuşmalara bakıldığında, söz kesme biçiminde gerçekleşen sıra paylaşımı ihlallerinden çok, hatalı bir şekilde önceki sıra-alışın bitmiş olduğunu varsayarak konuşmaya aynı anda başlamayı içeren eylemler tespit edilmiştir.

2. Alıntı Z1

1. E1: *.hh ya.: benim akşam uykum gelince kafa basmıyo ya: (.) ya.:ni (.) üf.:;*
2. E2: *hı.:m*
3. E1: *Issıkılıyorum (.),*
4. E2: *[bunlar?-*
5. E1: *[ıssabah da.: iyi (.) çalışmak.*
6. E2: *>UYurken zorluk çekiyom< bi de uYAnırken de zorluk çekiyom,*

Yukarıdaki alıntıda 3. satırdaki sözün fonetik açıdan olmasa da gramatik açıdan bir cümle olarak tamamlanmış olması ve sözün sonundaki çok kısa süren sessizlik, E2 için E1'in sıra-alışının tamamlandığına ilişkin dikkate alınabilecek ipuçları olmuştur. Aynı zamanda E1, kendi sözcesinde bir sonraki konuşmacının kim olacağına dair bir ifade kullanmadığından, Sacks ve arkadaşlarının önerdiği sıra-alış organizasyonu kurallarından biri

işletilmiştir. Bu kurala göre, her iki konuşmacı da eşit sıra alma hakkına sahip olduğundan, her ikisi de bu kurala uygun şekilde sözcesine başlamıştır. Bu sebeple 5. ve 6. satırlarda gördüğümüz çakışma gerçekleşmiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, E2'nin sözcesini yarıda kesmiş olmasıdır. E2'nin sıra-alışı gramatik açıdan anlamlı bir birim değildir. E1 ise sözcesini tamamlamıştır. Dolayısıyla E2'nin sözcesini sürdürmede ısrar etmeyip bir anlamda geri çekilmesi, E1'in çatışmasız bir şekilde sözcesini tamamlamasına olanak veren bir durum yaratmıştır ve böylece çatışma engellenmiştir.

Çakışmaların, alıntıda gördüğümüz gibi çoğunlukla konuşmacının sözcesinin gramatik olarak tamamlanmış olması sonrasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Konuşmada karşılıklı sessizlik sonrasında aynı anda konuşmaya başlama durumları ise daha seyrek olarak gözlenmiştir. Erkek katılımcıların bu hataları daha çok yapması, sıra-alış düzenine daha fazla dikkat ettikleri biçiminde yorumlanabilir. Söz kesme girişimlerine bakıldığında, kendi sözcesinin devamını getirmek amacıyla erkek katılımcılar tarafından daha az gözetildiği tespit edilmiştir. Söz kesme girişimlerinin içeriğine bakıldığında, diğer konuşmacının sözcesini desteklemek, sözcüler üzerine yorum yapmak ve diğerinin sözcesini tamamlamak gibi hedefler gözetildiği görülmüştür. Dolayısıyla erkekler arasındaki konuşmalarda öncelenen,

sıra-alış düzenini korumak olmuştur.

Karşıt cinsler arasında gerçekleşen konuşmalarda çakışmalara baktığımızda, kadınların çakışma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir (bakınız Tablo 2). Kadınlar, konuşma içinde sıra alma fırsatlarını değerlendirmek için daha etkin bir rol üstlenmiştir. Konuşma içeriklerine bakıldığında, kadınların hem kendi fikirlerini ya da itirazlarını sunmak hem de erkeklere sorular sorarak kendi fikirlerini onaylatmak ya da erkeğin kendi fikrini belirtmesini sağlamak için sıra alma fırsatlarını değerlendirerek çakışmalara sebep oldukları görülmüştür. Kadın-kadın konuşmalarıyla karşı-

laştırıldığında, kadın-kadın konuşmalarında kendi sözünü söylemek için söz kesmeyi bir araç olarak kullanan kadınların, karşılarında erkekler olduğunda bu aracı daha az kullandıkları görülmektedir. Kadınlar, karşılarında erkek olduğunda, sıra-alış sisteminin önceden varsaydığı sıra alma haklarını gözeterek konuşmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla kadınlar, konuşmadaki tarafların dışında bulunan bir kurallar çerçevesini kendi düşüncelerini ifade etmek için referans olarak seçmişlerdir. Bu sayede kadınlar, hemcinsleriyle yaptıkları konuşmalardaki hak ihlallerini, erkeklere karşı yapmamışlardır.

Tablo 2. Çakışma ve söz kesme girişimlerinin, kadın-erkek etkileşimindeki dağılımı

	Kadın	Erkek
Çakışma	28 (%41)	28 (%28)
Söz Kesme	40 (%59)	73 (%72)
Toplam	68	101

Kadın-erkek grubundaki söz kesme oranlarına baktığımızda, erkeklerin kadınların sözlerini daha yüksek oranda kestikleri, yani sıra-alış sisteminin kurallarını ihlal ettikleri görülmektedir. Erkek-erkek konuşmalarında görülen sıra-alış sistemini gözetme eğilimi, karşı taraf kadın olduğunda ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda öncelenen, konuşmada kendi sözünü söylemek ve dolayısıyla konuşma akışında baskın rolü oynamak biçiminde bir sözel iktidar sergilemek olmuştur. Sözce içe-

riklerine baktığımızda, erkeklerin kadınlar karşısında konuşulan konularla ilgili sözcelerini “doğru” ve “mantıklı” olan biçiminde formüle ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla erkekler, kendi fikirlerinden çok, bir bilen olarak genel geçer açıklamalar ve gerekçeler sunmaktadırlar. Ancak konuşmaların çoğunda, kadınların karşı argümanlarla bu açıklama ve gerekçelere itiraz ettikleri de tespit edilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmada, karşılıklı konuşmalarda katılımcıların cinsiyetlerinin, etkileşimdeki sıra-alış düzeni üzerinde nasıl bir etkisi olduğu incelenmiştir. Bu amaçla Sacks, Schegloff ve Jefferson'ın (1974) önerdiği sıra-alış düzenine ait çakışma ve söz kesmeler cinsiyetleri aynı ya da farklı olan katılımcıların konuşmalarında incelenmiştir.

Hemcins ve karşıt cinsler arasındaki konuşmalarda hem çakışma hem de söz kesme eylemleri gözlenmiştir. Ancak Zimmerman ve West'in (1975) bulgularının aksine, bu çalışmada çakışma ve söz kesme eylemleri yalnızca erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da gerçekleştirilmiştir.

Konuşma akışı içinde önceki sıra-alışın tamamlandığını varsayarak yapılan sıra-alma denemeleri olarak tanımladığımız çakışma oranları, gruplar arasında farklılık göstermemiştir. Dolayısıyla konuşmacıların, çakışma eylemleri karşılardaki kişinin cinsiyetine göre farklılaşmamaktadır. O halde sıra-alış hakkının bireysel olarak tespit edilmesinde kullanılan kriterin, cinsiyetten çok sıra-alışın tamamlanmasına ilişkin yapısal ipuçları olduğu iddia edilebilir. Ancak bu iddianın desteklenmesi için verilerin daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

İkili konuşma gruplarının, söz kesme sayısı bakımından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu fark, kadın-erkek grubundaki konuşmalar-

da, erkek-erkek grubundan anlamlı derecede daha fazla söz kesilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadın-erkek grubu ile kadın-kadın grubu arasında ve kadın-kadın ile erkek-erkek grupları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Bireyler, karşılardaki kişilerin cinsiyeti kendilerinden farklı olduğunda, cinsiyete ilişkin sosyal kimliklerini devreye sokmuş ve konuşmaya katılımlarını da bu sosyal kimliğin gereklerine uygun biçimde yeniden düzenlemişlerdir (Tajfel, 1982).

Konuşmalara aynı cinsiyetten kişiler dahil olduğunda, cinsiyet bir kimlik ve kendini tanımlama biçimi olarak kullanılmamıştır. Konuşmalara katılımın planlanması ve karşılardakine göre ayarlanmasında bireysel kimlik ve bireysel tutumlar ön planda tutulmuştur. Hemcins gruplarında söz kesme ve çakışma oranlarında bir farklılık görülmemesi bu olguyu ortaya koymaktadır. Ancak konuşmalarda bireylerin cinsiyetleri farklılaştığında, toplumsal cinsiyet bir kimlik seçeneği olarak belirginleşmiş (Demirtaş, 2003) ve toplumsal cinsiyet rolleri, konuşmaya katılımda erkeksi ve kadınsı olanın ortaya konmasına sebep olmuştur (Rice, 1996 aktaran Dökmen, 2010). Erkeksi olan, söz etkileşimde daha baskın ve belirleyici bir rol oynamak anlamına gelen söz kesme eylemleri biçiminde ortaya konmuştur. Kadınsı olan ise erkeğe kıyasla daha az etkin bir sıra-alış hak talebi sergileme biçiminde gözlenmiştir.

Kadınlar arasındaki konuşmaları kendi başına ele aldığımızda, söz kesme eylemlerinin çakışmalara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sıra alış düzeninde konuşma hakkının kimde olduğu ve konuşan kişinin neden bahsettiği etkileşimsel olarak dikkate alınmamıştır. Kadınlar hemcinsleriyle konuştuklarında, kendi sözlerini söylemek ve dolayısıyla akışı kontrol etmek için aktif bir çaba içine girmiştir. Bu bulgu, literatürdeki kadınlar arasındaki konuşmalarda çakışmaların daha fazla görüldüğü (Sheridan, 2007) tespiti ile örtüşmemektedir.

Bu durum, kadının bu toplum içindeki değişen rolü ile açıklanabilir. Günümüzde kadınların kamusal alanda daha çok yer alması, toplumun kadınlık tanımlarının ve kadın olarak kendini sunmanın biçimlerini de dönüştürmüştür. Kadın, toplumsal olarak da aktif olmak durumunda olduğu için bireyselliğini de aktif olarak ön plana çıkarmak durumundadır. Bu sayede kendini “evde olan kadından” ayıracaktır. Elçi'nin çalışmasındaki bulgulara göre ideal kadın, kadını zapturapt altında bırakan rollere ve sorumluluklara belirli yerlerde karşı koyan, cinselliği bir takım şeyleri elde etmek için kullanmayan, ahlaklı, eğitime önem veren çalışan kadındır (Elçi, 2010). Dolayısıyla söz kesme, mikro düzeyde bunun araçlarından biri olabilir.

Bu çalışmadaki kadın konuşmacıların hepsi, bir meslek edinmek için üniversite sınavlarına hazırlanan ya

da halihazırda üniversitede olan kadınlardır. Dolayısıyla hayatlarının bu aşamasında kendilerini yani bireyselliklerini ortaya koymak, literatürde belirtilen ve klasik kadınlık rolüne uygun olan, sözel etkileşimde uyumu koruma, destekleyici olma gibi eğilimlerin önüne geçmektedir. Kadınların diğer kadınlara toplulukçu bir tarzda davranmadığı tespit edilmiştir (Eagly ve Karau, 2002).

Erkekler arasındaki konuşmalara baktığımızda, söz kesme biçiminde gerçekleşen sıra paylaşımı ihlallerinden çok, önceki sıra-alışın bitmiş olduğunu varsayarak konuşmaya aynı anda başlama biçiminde eylemler tespit edilmiştir. Erkekler arasındaki konuşmalardaki çakışma oranının daha yüksek olması, sıra-alış düzenini gözetmenin öncelendiğini göstermektedir. Erkeklerin birbirleri üzerinde doğrudan konuşma hakkını ele geçirmek ve kontrol etmek biçiminde bir iktidar kurmaları açık bir meydan okuma anlamına gelecektir.

Erkek rolü, kendine güvenmek, düşüncelerinde ısrarcı olmak, girişken olmak vb. gibi özellikleri kapsar (Fiske, 2010). Toplumsal olarak erkekten beklenen budur. Ancak her iki tarafın da erkek olduğu durumlarda, bu özellikleri sergilemek çatışmaya sebep olabilir. Çatışma demek, sözel etkileşim içinde bile olsa yenilme tehdidini beraberinde getirir. Dolayısıyla erkekler, çatışma yaratacak söz kesme girişimlerinden çok kendileri dışında

“nötr” olarak tanımlanan bir düzenin kurallarını gözeterek çatışmadan uzak durmaktadırlar.

Söz kesmelerin içeriğine bakıldığında, erkeklerin bu girişimlerinin kendi sözlerini söylemek gibi bir amaçtan çok, önceki konuşmacının sözcüsüyle doğrudan ilgili olan ve hatta onu desteklemek için formüle edilmiş sözceleri kapsadığı görülmüştür. Söz kesme girişimlerinin sadece bir iktidar kurma olmadığı, kişilerin, kurulan sosyal ilişkiye kendi aktif katılımını göstermek için de söz kesme girişimleri yapabileceği öne sürülmüştür (Tannen, 1990).

Erkek rolünün baskın özellikleri, karşı taraf kadın olduğunda ortaya çıkmaktadır. Kadın-erkek grubundaki konuşmalarda, erkekler sıra-alış düzeni kurallarını gözetmek yerine, kadınların sözlerini kesmektedir. Bu bulgular, Zimmerman ve West’in bulguları ile örtüşmektedir. Erkekler, konuşmadaki partnerleri kadın olduğunda, sıra paylaşımı ya da konu kontrolü ile ilgili bir üstünlük varsayma eğilimindedir (Zimmerman ve West, 1975; Sheridan 2007). Kadın-erkek etkileşimlerinde ortaya çıkan erkek baskınlığı, tarafların rol tanımları ve bu tanımlar bağlamında kurdukları ilişkiyle doğrudan ilişkilidir (McCarrick, Manderscheid ve Silbergeld, 1981). Buna rağmen kadınların da söz kesme girişimlerinin olması, erkek baskınlığının doğrudan kabul edilmediğini de göstermektedir (McCarrick et al, 1981; grup bağlamı

içinde Karakowsky, McBey ve Miller, 2004).

Bu çalışma, cinsiyet rolü tanımları ile etkileşimde yapılan dilsel tercihler arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Kategorik olarak kadın ya da erkek olmak, bağlamdan bağımsız biçimde bir belirleyici olarak devreye girmemektedir. Cinsiyetin bağlam içinde belirginleşmesi, cinsiyetle bağlantılı toplumsal rol beklentilerine uygun davranmayı da beraberinde getirmektedir. Bu beklentiler, bağlama göre cinsiyet rollerinin yanı sıra toplumsal düzeydeki diğer kaygıları ve çıkarları da kapsamaktadır. Örneğin, kadınların hemcinsleriyle konuşurken sergiledikleri baskınlığın, karşıt cinsle konuştuklarında ortaya çıkmaması, kadınlık rol repertuarının, erkeklerle etkileşim sırasında söylemsel bir kaynak olarak belirginleşmesi olabilir. Bu noktada yorumlarımızın geçerliliğinin, gelecek çalışmalarda, söz kesmeler dışında başka sıra alış özellikleriyle ve söylemsel içeriklere daha fazla odaklanılarak sağlanlaştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Beaumont, S.L., Vasconcelos, V.C.B ve Ruggeri, M. (2001). Similarities and differences in mother-daughter and mother-son conversations during preadolescence and adolescence. *Journal of Language and Social Psychology*, 20, 419-444.
- Cameron, D. (1998). Gender, language and discourse: a review essay. *Signs*, 23, 945-973.
- Cürun, F. (2001). The effects of sexism and sex role orientation on romantic relationship

- satisfaction. Unpublished masters thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal kimlik kavramı, temel kavram ve varsayımlar. *İletişim:Araştırmaları, 1*, 123-144.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Eagley, A.H. ve Karau, S.J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review, 109*, 573-598.
- Elçin, E. (2010). Kadın olmanın inşası. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Fiske, S.T. (2010). Venus and Mars or down to earth:stereotypes and realities of gender differences. *Perspectives on Psychological Science, 5*,688-692.
- Hannah, A. ve Murachver, T. (1999). Gender and conversational style as predictors of conversational behavior. *Journal of Language and Social Psychology, 18*, 153-174.
- Hawkins, K. ve Power, C.B. (1999). Gender differences in questions asked during small decision-making group discussions. *Small Group Research, 30*,235-256.
- Huls, E. (2000). Power in Turkish migrant families. *Discourse and Society, 11*, 345-372.
- Jefferson, G.: 1985. An exercise in the transcription and analysis of laughter. *Handbook of Discourse Analysis, Volume 3 - Discourse and Dialogue*, (Ed. T.A. Van Dijk), London: Academic Press.
- Karakowsky, L., McBey, K. ve Miller, D.L. (2004). Gender, perceived competence and power displays: examining verbal interruptions in a group context. *Small Group Research, 35*, 407-439.
- Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society, 2*, 45-80.
- McCarrick, A.K.; Manderscheid, R.W. ve Silbergeld, S. (1981). Gender differences in competition and dominance during married-couples group therapy. *Social Psychology Quarterly,44*, 164-177.
- Özdemir, E. (2010). Kimlik kavramı ve teorik yaklaşımlar. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 8*, 9- 29.
- Sacks, H., Schegloff, E.A. ve Jefferson, G.(1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language, 50*(4), 696-735.
- Schegloff, E.A. (2002). Accounts of conduct in interaction: interruption, overlap, and turn-taking. J.H.Turner (ed.), *Handbook of Sociological Theory* (s. 287-321). New York:Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Sheridan, F. (2007). Gender, language and the workplace:an exploratory study. *Women in Management Review, 22*, 319-336.
- Smith-Lovin, L. ve Brody, C. (1989). Interruptions in group discussions: the effects of gender and group composition. *American Sociological Review, 54*, 424-435. Aktaran
- Schegloff, E.A. (2002). Accounts of conduct in interaction: interruption, overlap, and turn-taking. *Handbook of Sociological Theory* (Ed. J.H. Turner), New York:Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 287-321.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology, 33*,1-39.
- Tannen, D. (1990). Rethinking power and solidarity in gender dominance. *Proceedings of the Sixteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 519-529.
- Ten Have, P. (1999) *Doing Conversation Analysis-A Practical Guide*. Sage, London.
- Winstead, A.B. ve Derlega, J.V. (1993). Gender and close relationships: an introduction. *Journal of Social Issues, 49*, 1-9.
- Zimmerman, D.H. ve West, C. (1975). Sex roles, interruptions and silences in conversation. B.Thorne and N.Henley (Eds), *Language and Sex:Difference and Dominance* (105-129). Rowley, MA: Newbury House.

Ek 1. Analizlerde Kullanılan Kodlama Kriterleri ve Bu Kriterleri İfade Eden Semboller

- sıra-alışın sonunda sesin tamamen düşmesi
- , sıra-alışın sonunda sesin düşmeden düz bir tonda olması
- ; sıra-alışın sonunda sesin hafif

yükselmesi

? sıra-alışın sonunda sesin tamamen yükselmesi

= farklı ya da aynı kişinin sıra-alışını aralıksız başlatması/sürdürmesi

(.) anlık durma

(0.3) ölçülebilen durma süreleri (Zaman Birimi:Saniyenin onda biri) ses yüksekliğinde birden artış

.hh nefes alma

hh nefes verme

keli(h)me (h) gülme

() anlaşılmayan konuşma

kelime:: (:) kelimenin telaffuzu sırasında uzatılan ses

kelime altı çizilen kelimeler konuşma içinde daha sesli ve vurgulu söylenenler

KELİME konuşma içinde daha da fazla yüksek sesle ve vurguyla söylenenler

°kelime° konuşma içinde daha alçak sesle söylenenler

>kelime< bu kelimeler, diğerlerine kıyasla daha hızlı söylenenleri ifade eder

<kelime> bu kelimeler, diğerlerine kıyasla daha yavaş söylenenleri ifade eder

